

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2011

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

1. (a) Eleza maana ya nomino za dhahania.

Nomino za dhahania ni majina yanayorejelea vitu visivyoonekana kwa macho wala kushikika kwa hisia za kawaida. Haya ni majina ya hali, hisia au dhana ambazo haziwezi kuonekana bali hujulikana kupitia uzofu au athari zake katika maisha ya mtu.

(b) Taja nomino mbili za dhahania na tunga sentensi moja kwa kutumia mojawapo.

Nomino mbili za dhahania ni *huruma* na *amani*.

Sentensi: *Tunapaswa kuishi kwa amani ili taifa letu lipate maendeleo.*

2. (a) Fafanua maana ya kishazi huru.

Kishazi huru ni kundi la maneno lenye kitenzi na uweza wa kutoa maana kamili bila kutegemea kishazi kingine. Kishazi hiki kinaweza kujisimamia kama sentensi kamili kwa sababu hutoa ujumbe unaoeleweka.

(b) Toa mfano mmoja wa kishazi huru katika sentensi na ukieleze.

Mfano: *Alifika shuleni mapema.* Kishazi *alifika shuleni mapema* kina kitenzi *alifika* na kinaweza kueleweka kama sentensi kamili. Hivyo ni kishazi huru kwa kuwa hakihitaji kishazi kingine ili kueleweka.

3. Eleza maana ya ngeli ya KI-VI na taja sifa tatu za majina yanayopatikana katika ngeli hiyo.

Ngeli ya KI-VI ni moja kati ya ngeli za nomino katika Kiswahili ambazo majina yake ya umoja huanza kwa ki- na ya wingi huanza kwa vi-. Ngeli hii huhusisha majina ya vitu visivyo hai au vya kutengenezwa kama vile vifaa na vyombo.

Sifa ya kwanza ni kuwa majina ya umoja huanza kwa ki-, kwa mfano *kitabu*.

Sifa ya pili ni kuwa majina ya wingi huanza kwa vi-, kwa mfano *vitabu*.

Sifa ya tatu ni kuwa nomino nyingi za ngeli hii ni za vitu vya kutumika kama vifaa, vyombo au vyakula mfano *kisu/visu, kikombe/vikombe*.

4. Eleza maana ya upatanisho wa kisarufi na toa mifano miwili ya sentensi zinazofuata kanuni hiyo.

Upatanisho wa kisarufi ni hali ya maneno yanayofuata nomino au yanayohusiana nayo kuwa na muundo unaoendana na nomino hiyo kisarufi. Hii hujumuisha ulinganifu wa viambishi vya nomino, vitenzi, viwakilishi na vivumishi katika ngeli moja.

Mfano 1: *Kitabu kikubwa kimepotea.* Hapa nomino *kitabu*, kivumishi *kikubwa* na kitenzi *kimepotea* vyote vinaendana katika ngeli ya KI-VI umoja.

Mfano 2: *Watoto wadogo walicheza uwanjani.* Nomino *watoto*, kivumishi *wadogo* na kitenzi *walicheza* vinaendana katika ngeli ya WA-WA.

5. Toa maana ya kauli ya utendewa na tunga sentensi moja inayoonyesha matumizi ya kauli hiyo.

Kauli ya utendewa ni hali ya kitenzi kuonyesha kuwa tendo linafanyika kwa ajili ya mtu mwingine au kwa niaba yake. Kauli hii huonyeshwa kwa kuongeza kiambishi *-e-*, *-i-* au *-w-* kwenye mzizi wa kitenzi.

Mfano wa sentensi: *Mama alinipikia chakula.* Katika sentensi hii, kitenzi *alinipikia* kinaonyesha kuwa mama alifanya tendo la kupika kwa ajili yangu, hivyo ni kauli ya utendewa.

6. Eleza tofauti kati ya vielezi vya namna na vielezi vya mahali kwa kutoa maana na mifano miwili ya kila aina.

Vielezi vya namna ni maneno yanayoeleza jinsi au namna ambavyo tendo fulani limetendeka. Mfano: *haraka, vizuri.*

Mfano wa sentensi: *Aliandika haraka.*

Mfano mwingine: *Walicheza vizuri.*

Vielezi vya mahali ni maneno yanayoeleza mahali au sehemu ambayo tendo linatendeka. Mfano: *nyumbani, shuleni.*

Mfano wa sentensi: *Alikwenda nyumbani mapema.*

Mfano mwingine: *Watoto walicheza shuleni.*

7. Tofautisha kati ya viwakilishi vya nafsi ya pili umoja na viwakilishi vya nafsi ya pili wingi kwa kutoa maana na mifano.

Viwakilishi vya nafsi ya pili umoja ni maneno yanayomwakilisha mtu mmoja anayezungumziwa moja kwa moja, yaani *wewe*. Mfano: *Wewe ni mwerevu.*

Viwakilishi vya nafsi ya pili wingi ni maneno yanayomwakilisha kundi la watu wanaozungumziwa moja kwa moja, yaani *ninyi*. Mfano: *Ninyi ni wanafunzi wa nidhamu.*

8. Eleza maana ya methali na toa mifano miwili ya methali zinazohimiza mshikamano wa kijamii.

Methali ni semi fupi za Kiswahili zenye mafunzo ya kijamii, kiadili au kihisia zinazotokana na hekima ya jamii na hutumika kufikisha ujumbe kwa njia ya mafumbo au mfano.

Mfano wa methali ya mshikamano: *Umoja ni nguvu, utengano ni udhaifu.* Methali hii inahimiza kushirikiana.

Mfano mwingine: *Kidole kimoja hakivunji chawa*. Methali hii inaeleza kuwa ushirikiano ni muhimu katika kutatua matatizo.

9. (a) Taja vipengele viwili vya fani vinavyopatikana katika riwaya.

Kipengele cha kwanza ni mtindo.

Kipengele cha pili ni ploti.

(b) Eleza umuhimu wa kila kipengele ulichotaja.

Mtindo ni namna au mbinu mtunzi anavyotumia lugha, mazungumzo, au simulizi kueleza hadithi yake.

Husaidia kufikisha ujumbe kwa njia inayovutia.

Ploti ni muundo wa matukio katika kazi ya fasihi. Husaidia msomaji kufuatilia mfululizo wa matukio na kuelewa maendeleo ya hadithi kutoka mwanzo hadi mwisho.

10. Toa maana ya istilahi zifuatazo katika fasihi simulizi:

(a) Hadithi-fupi

Hadithi-fupi ni kazi ya fasihi simulizi au andishi yenye matukio machache na wahusika wachache, inayolenga kufikisha ujumbe kwa kifupi na kwa haraka.

(b) Wahusika

Wahusika ni watu au viumbe wanaoonekana au kutajwa katika kazi ya fasihi na ambao matukio ya hadithi huwahusu. Huchangia kukuza dhamira na kuendeleza ploti.

(c) Kichwa cha hadithi

Kichwa cha hadithi ni jina linalopewa kazi ya fasihi ili kufupisha au kuashiria maudhui ya kazi hiyo. Huibua hamu ya kusoma na kuelekeza wasomaji kwenye ujumbe mkuu.

(d) Mtindo

Mtindo ni namna ambavyo mtunzi wa kazi ya fasihi anavyotumia lugha, miundo ya sentensi, tamathali za usemi, na mbinu nyingine katika kuwasilisha kazi yake.

11. (a) Eleza maudhui matatu yaliyopo kwenye kifungu.

Maudhui ya kwanza ni juhudi za serikali kukuza Kiswahili. Kifungu kinaeleza kuwa serikali imekuwa ikihimiza matumizi ya Kiswahili katika sekta mbalimbali kama elimu, mahakama, utangazaji, na siasa, jambo linaloonyesha kwamba lugha hii inakua na kupata nafasi muhimu katika jamii.

Maudhui ya pili ni changamoto zinazokabili maendeleo ya Kiswahili. Kifungu kinataja dhana potofu kuwa Kiswahili ni lugha ya watu wasioelimika pamoja na ukosefu wa istilahi za kitaaluma kuwa miongoni mwa matatizo yanayokwamisha maendeleo ya Kiswahili.

Maudhui ya tatu ni mchango wa wataalamu wa Kiswahili. Kifungu kinasisitiza kuwa licha ya changamoto zilizopo, wataalamu wamekuwa wakijitahidi kutafsiri istilahi na kuendeleza fasihi ya kitaaluma kwa Kiswahili, hatua inayochangia kukua kwa lugha hiyo.

(b) Taja changamoto mbili zinazokwamisha maendeleo ya Kiswahili kama zilivyotajwa.

Changamoto ya kwanza ni dhana kwamba Kiswahili ni lugha ya watu wasioelimika, hali inayosababisha baadhi ya watu kuikwepa lugha hiyo hata katika maeneo rasmi.

Changamoto ya pili ni ukosefu wa istilahi za kitaaluma zilizo kamili kwa Kiswahili, jambo linalowafanya walimu na wataalamu wakumbane na ugumu katika kufundisha au kueleza dhana za kitaalamu kwa Kiswahili.

(c) Eleza umuhimu wowote wa Kiswahili kwa maendeleo ya taifa kama ulivyojitokeza.

Kiswahili kinaongeza uelewa wa jamii katika sekta mbalimbali kwa kuwa lugha hii inatumiwa katika kutoa elimu, kuendesha shughuli za serikali, na kuwasilisha taarifa katika vyombo vya habari. Kwa kutumia lugha ya Kiswahili, wananchi wengi wanaelewa vizuri mambo yanayoendelea nchini, hivyo kuchochea maendeleo ya kiuchumi, kijamii, na kiutamaduni.

12. Kwa hoja sita, eleza jinsi shule za sekondari zinavyoweza kukuza matumizi ya Kiswahili kwa wanafunzi wa viwango vyote.

Kwanza, shule zinaweza kuhimiza matumizi ya Kiswahili kama lugha ya mawasiliano ya kila siku kati ya walimu na wanafunzi. Kwa kufanya hivyo, wanafunzi watajifunza kuitumia Kiswahili kwa ufasaha na kujiamini.

Pili, shule zinaweza kuanzisha klabu za Kiswahili ambapo wanafunzi hushiriki mijadala, uandishi wa kazi za fasihi, na maonesho ya tamthilia au ushairi. Hili huchochea ubunifu na kupenda lugha.

Tatu, walimu wanapaswa kutoa maelekezo na kufundisha kwa Kiswahili sanifu ili kuwa mfano wa kuigwa na wanafunzi. Mwalimu anapozungumza Kiswahili kwa usahihi, wanafunzi pia hujifunza kutumia lugha hiyo ipasavyo.

Nne, mashindano ya insha, hotuba, na utunzi wa mashairi yanaweza kuandaliwa ili kuendeleza matumizi ya Kiswahili. Shughuli hizi huchangia kuinua kiwango cha uandishi na ubunifu kwa wanafunzi.

Tano, shule zinaweza kuweka matangazo na mabango mbalimbali kwa Kiswahili katika maeneo ya shule kama vile ofisini, madarasani na kwenye ubao wa matangazo. Hii huwasaidia wanafunzi kuona na kujifunza matumizi ya Kiswahili katika mazingira ya kila siku.

Sita, kuwepo kwa maktaba zenye vitabu vya Kiswahili vya fasihi, sarufi, na habari huwapa wanafunzi nafasi ya kujisomea na kujiongezea uelewa wa lugha hiyo.

13. Tunga mazungumzo mafupi baina ya mwanafunzi na mwalimu wake kuhusu umuhimu wa kutumia Kiswahili sanifu katika mawasiliano ya kila siku.

Mwanafunzi: Shikamoo mwalimu.

Mwalimu: Marhaba. Habari yako mwanafunzi?

Mwanafunzi: Nzuri tu mwalimu. Leo napenda kufahamu zaidi kuhusu umuhimu wa kutumia Kiswahili sanifu katika mazungumzo ya kila siku.

Mwalimu: Swali zuri sana. Kiswahili sanifu ni muhimu kwa sababu huwezesha mawasiliano kuwa wazi, sahihi, na ya kueleweka kwa wote.

Mwanafunzi: Lakini baadhi ya wanafunzi wanasema Kiswahili sanifu ni kigumu kutumia kila wakati.

Mwalimu: Huo ni mtazamo tu. Kama mtu atazoea kukisoma na kukitumia mara kwa mara, hukielewa na hukitumia kwa urahisi. Zaidi ya hayo, Kiswahili sanifu ni muhimu katika mitihani na kazi za kitaaluma.

Mwanafunzi: Hiyo inaeleweka mwalimu. Kwa hiyo, tunapaswa kujitahidi kukizungumza hata wakati tuko nje ya darasa?

Mwalimu: Ndiyo, hasa nyie wanafunzi wa sekondari. Kwa kufanya hivyo, mtaboresha matumizi ya lugha na kujiandaa vyema kwa maisha ya baadaye.

Mwanafunzi: Nashukuru sana kwa maelezo yako mwalimu.

Mwalimu: Karibu sana. Endelea kujifunza kwa bidii.

14. Kwa hoja sita, eleza jinsi mashairi ya Kiswahili yanavyotumika kueleza hali za maisha ya jamii za Kiafrika.

Mashairi hutumika kuelezea umasikini unaowakumba jamii nyingi barani Afrika. Hii huonyeshwa kupitia picha za maisha magumu, njaa, ukosefu wa huduma za msingi na uhitaji wa mabadiliko.

Mashairi yanaelezea hali ya ukosefu wa haki na unyonyaji wa wananchi maskini na wanyonge. Hili huibua hisia na kuhamasisha jamii kudai haki zao na kupinga dhuluma.

Mashairi pia huonyesha matatizo ya ukosefu wa elimu, ambapo wahusika huonekana kutatizika kwa kukosa elimu bora. Hili huchochea dhamira ya kuhimiza usomi na kutambua umuhimu wa elimu.

Hali ya mgongano wa kizazi hujitokeza kwenye mashairi, ambapo wazee huonekana kulilia maadili ya zamani huku vijana wakifuata mwelekeo mpya wa maisha ya kisasa. Hali hii huibua mijadala kuhusu mabadiliko ya jamii.

Mashairi yanaweza kueleza pia hali ya mapenzi, mahusiano na kuvunjika kwa ndoa au familia kutokana na sababu mbalimbali. Hili huonyesha changamoto za kifamilia na kuelimisha kuhusu umuhimu wa maelewano.

Vilevile, mashairi hutumika kuwasilisha hali ya kisiasa ya jamii ya Kiafrika, ikiwemo uongozi mbaya, ukandamizaji, au vita. Hili husaidia kuelezea mwelekeo wa kisiasa na kuchochea mabadiliko chanya.

15. Tathmini nafasi ya wahusika wa kike katika riwaya unazosisoma. Taja riwaya angalau mbili na eleza kwa mifano.

Katika riwaya ya *Utengano* ya Said A. Mohamed, mhusika wa kike, Mwajuma, anaonyeshwa kama mama jasiri anayekabiliana na dhiki za kifamilia. Ana nafasi kubwa katika kuonyesha dhuluma dhidi ya wanawake na nguvu ya mwanamke kupigania haki yake.

Katika *Asali Chungu* ya Kyallo Wadi Wamitila, mhusika wa kike aitwaye Mama Koku anaonyeshwa kuwa jasiri, mwenye maamuzi na mchapa kazi. Hili linaonyesha kuwa wanawake si wa kuonewa bali ni watu wenye maono na uwezo wa kubeba familia na jamii.

Riwaya hizi mbili zinaonyesha kuwa wanawake si viumbe wa kuhurumiwa tu bali ni watu wenye uwezo wa kubadilisha jamii kwa maamuzi, uthubutu na busara zao. Wahusika wa kike wanakuwa kiini cha migogoro na utatuzi wake.

Wakati mwingine wanawake huonyeshwa wakikandamizwa au kudhulumwa, lakini hali hiyo huwapa nafasi ya kuwa watetezi wa mabadiliko. Wanafanya maamuzi magumu na kujikomboa kutoka katika hali hizo, jambo linalosisitiza usawa wa kijinsia.

Vilevile, wanawake hupewa nafasi za uongozi au ushawishi, ambapo wanaweza kuathiri mwelekeo wa jamii kwa maneno yao, matendo au msimamo. Hii huonyesha kuwa sauti ya mwanamke ni muhimu kwa maendeleo ya jamii.

Kwa hivyo, wahusika wa kike katika riwaya za Kiswahili wamekuwa wakipewa nafasi za kipekee kuonesha thamani, nguvu, changamoto na uwezo wao katika jamii ya Kiafrika.

16. Eleza kwa hoja sita jinsi lugha ya Kiswahili inavyoweza kuchangia katika utatuzi wa migogoro ya kijamii na kisiasa nchini Tanzania.

Kwanza, Kiswahili kama lugha ya taifa hutumika kuunganisha watu wa makabila mbalimbali na kupunguza migongano inayotokana na tofauti za lugha au utamaduni. Lugha hii hujenga mshikamano wa kitaifa.

Pili, Kiswahili hutumika katika mawasiliano ya serikali na wananchi, hivyo kurahisisha utoaji wa taarifa muhimu kuhusu sera, haki za raia na miongozo ya kisheria ambayo husaidia kuepusha migogoro.

Tatu, Kiswahili hutumika katika vyombo vya habari kueleza hali ya nchi na kuelimisha wananchi kuhusu namna bora ya kushiriki katika utatuzi wa migogoro. Kwa kutumia lugha inayoeleweka na watu wengi, ujumbe wa amani huenea kwa haraka.

Nne, lugha ya Kiswahili hutumika katika midahalo, mikutano ya hadhara na kampeni za kisiasa, ambapo hujenga majukwaa ya wazi kwa raia kutoa maoni yao bila ubaguzi. Hii huimarisha ushirikiano na kupunguza uhasama.

Tano, katika elimu, Kiswahili hutumika kufundisha maadili ya kijamii kama mshikamano, heshima na uvumilivu. Mafundisho haya huandaa kizazi cha watu wanaotambua njia za kuepusha migogoro.

Sita, Kiswahili ni lugha ya maombi na maridhiano katika jamii nyingi, hivyo hutumika kama nyenzo ya kuleta suluhu kwa migogoro ya kifamilia, kikabila au kisiasa kupitia wazee wa mila, viongozi wa dini au taasisi zisizo za kiserikali.